

TÜRKÇENİN ANADOLU'DA YAZI DİLİ OLARAK GELİŞMESİ

Mustafa ÖZKAN*

ÖZ

Bu makalede X. yüzyılda Siriderya boyları ile Aral gölü kıyılarında merkezi Yenikent olmak üzere bir yabgu devleti meydana getiren Oğuz Türklerinin Anadolu'ya gelerek konuştukları Türkçeyi bir yazı dili haline getirmeleri ve Eski Anadolu Türkçesi olarak adlandırılan bu yazı dilinin Türkçenin Anadolu'daki gelişmesi üzerine etkisi konu edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Oğuzlar, Eski Anadolu Türkçesi, Türk dili

THE PROGRESS OF TURKISH AS A WRITTEN LANGUAGE THROUGH ANATOLIA

ABSTRACT

This study examines *Oguz Turks* which built a *yabgu* polity in 10th century in Yenikent along the Syr Darya and the Aral Sea, and later came to Anatolia. They had transformed the spoken Turkish into the written form, which was named as "Old Anatolian Turkish", this paper also shed a light on the spread and progress of this new form through Anatolia.

Key Words: Oghuzs, Old Anatolian Turkish, The Progress of Turkish

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mmozkan@istanbul.edu.tr

1. Giriş

XI. yüzyıl ve sonrası Orta Asya'da devamlı bir göç devridir. Büyük kitleler hâlinde göç eden Türk boyları İran, Azerbaycan, Kafkasya, Suriye, Irak, Mısır vb. bölgelere yayılmışlardır. Bu göçler neticesinde, o zamana kadar Orta Asya'da tek bir yazı dili hâlinde devam eden Türkçe, birtakım dallanmalara uğramıştır. Böylece Türkçe'nin bazı kolları Orta Asya'nın dışına taşarak bir yazı dili hâlinde gelişme imkânı bulmuştur. Ancak Orta Asya'nın dışında devam etme ve gelişme imkânı bulan Türk dili kolları, taşıdıkları özellikler bakımından birbirinin aynısı değildir. O dili konuşan ve yazanların sahip oldukları etnik gruplara, gruplar arasındaki ağız ayrılıklarına, çeşitli tarihi hadiselerin yol açtığı kaynaşma ve karışmalara, yazı dilini besleyen unsurlara, zamanın sebep olduğu değişmelere sıkı sıkıya bağlı olarak ses, şekil ve cümle yapısı bakımından birbirinden ayrılarak farklı edebi diller hâlinde gelişmişlerdir. İşte bu kollardan birini de Anadolu'da XIII. yüzyıldan başlayıp günümüze kadar devam eden Türk edebî dili oluşturmaktadır.

Anadolu'da yazılı edebiyatın ne zaman başladığı hususunda fikir verebilecek eserlerden bugün için mahrumuz. Bununla birlikte bu yazı dilinin Anadolu'nun Türkleşmesinden ve Selçuklu devletinin bu ülkede tamamıyla yerleşip hâkimiyetini kurduktan sonra başlamış olduğu tahmin edilmektedir ki bu da XIII. yüzyılın ortalarına doğru gerçekleşmiştir. XIII. yüzyılın ortalarına doğru kuvvetlenen Anadolu Selçuklu Devletinde büyük bir şehir medeniyetinin varlığı kendini göstermektedir. Bu medeni gelişme kültür gelişmesini de beraberinde getirmiştir. Böylece XIII. yüzyılın sonuna doğru Anadolu'da Konya, Kayseri, Tokat, Erzurum, Ani gibi birçok ilim ve sanat merkezi meydana getirilmiştir.

Anadolu Türklüğünün büyük bir kısmını Oğuzlar oluşturuyordu. Bu bakımdan Anadolu'da gelişme gösteren Türk edebi dilinin temeli de Oğuzca'ya dayanmaktaydı. Tarihî kaynaklardan edinilen bilgilere göre Oğuzlar, X. yüzyılda Siriderya boyları ile Aral gölü kıyılarında merkezi Yenikent olmak üzere bir yabgu devleti meydana getirmişlerdi. Bu bölgelerde bazı şehirler de kuran Oğuzlar, buralarda yüksek kültürlü yerleşik bir hayata geçmiş bulunuyorlardı.¹ Oğuzlar'ın bir kısmı daha sonra Buhara'ya göç ederek orada yerleştiler. XI-XIII. yüzyıllar arasında Hârizm'in Türkleşmesinde rol oynayan Oğuzlar, Aral gölü ve Siriderya yakasından Horasan'a kadar uzandılar ve burada Büyük Selçuklu Devleti 'ni kurdular (1040). Büyük

¹ Bkz., Faruk Sümer, *Oğuzlar*, Ankara 1967, s. 52; W. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, İstanbul 1927, s. 128.

Selçuklu Devleti'ni kurduktan bir müddet sonra, büyük küteller halinde İran, Azerbaycan yoluyla Irak ve Anadolu'ya gelerek Anadolu'yu Türkleştirdiler ve bu bölgede Anadolu Selçuklu Devleti'ni meydana getirdiler (1075). Böylece Aral ve Siriderya boylarından Anadolu içlerine kadar uzanan sahada büyük bir hâkimiyet kurdular. Ancak Oğuzlar'ın bu siyasî varlıklarına paralel olarak XI. yüzyılda ayrı bir yazı diline sahip olup olmadığı henüz tam olarak aydınlatılmış değildir. Gerçi Kâşgarlı Mahmud *Dîvânü Lugati't-Türk* Karahanlı Türkçesi ile öteki Türk boylarının konuştukları Türkçe'yi karşılaştırırken "dillerin en yeğnişi"² olarak nitelendirdiği Oğuzca ile de ilgili bir takım özelliklerden bahsetmektedir. Bunların belli başlıları şunlardır:

1. Asıl lugatta, asıl kelimeye değişiklik az olur. Değişmeler ancak bir takım harflerin yerine başka harfler gelmesi yahut atılması yüzünden olur.

2. Kelime başındaki "y-" sesini Oğuz ve Kıpçak boyları ya düşürürler (yelkin > elkin "yolcu, misafir", yılığ suw > ılığ su "ılık su") ya da "c-" sesine çevirirler (yincü > cincü "inci", yuğdu > cuğdu "devenin uzamış olan tüyü").

3. Kelime içindeki ve sonundaki "-y-, -y" sesini Argular "-n-, -n" ile ifade ederler (koy > kon "koyun", çıgay > çigan "fakir, yoksul", kayu > kanu "hangi").³

4. Kelime başındaki "m-" sesini Oğuz, Kıpçak ve Suvarlar "b-"ye çevirirler (men > ben, mün > bün "çorba").

Kelime başındaki ve sonundaki "t-, -t" sesini Oğuzlar ve onlara yakın olan Türk boyları "d-, -d" olarak söylerler (tewey > dewey "deve", üt > üd "delik"). Kelime içindeki "-d-" sesini ise aksine olarak Oğuzlar "-t-" şeklinde telaffuz ederler (böğde > bökte "hançer", yigde > yikte "iğde").

5. "f" ile "b" arasında söylenen üç noktalı f "w" (~) sesi Oğuzlar ve onlara yakın olanlar tarafından "v"ye çevrilir (ew > ev, aw > av).

6. Kelime içindeki d (\bar{d}) sesini Yağma , Tuhsı , Kıpçak, Yabaku , Tatar, Kay , Çumul ve Oğuzlar bir birine uygun olarak "y" sesine çevirirler ve hiç bir zaman "d"li söylemezler (kadın > kayın "kayın, akraba", kadıng > kayıng "kayın ağacı").

7. İsim ve fiillerde kelime içindeki "-g-" sesini Oğuzlar ve Kıpçaklar atarlar (çumguk > çumuk "ala karga", tamgak > tamak "boğaz", bargan > baran "varan", urgan > uran "vuran").⁴

² *Divanü Lugati't-Türk Tercümesi*, (Trc. Besim Atalay), I, Ankara 1939, s. 30.

³ Arguca da n/y değişmesi bakımından Oğuzlar gibi "n" grubundadır.

⁴ *Divanü Lugati't-Türk Tercümesi*, I, s. 30-35.

Kâşgarlı 'nın Oğuzca hakkında verdiği bu bilgiler, Oğuz Türkçesi 'nin XI. yüzyılın ikinci yarısındaki dil durumu hakkında bir fikir vermekteyse de, bunlar bir yazı dili özelliğinden ziyade Oğuz Türkçesi'ni öteki kollardan ayıran bir konuşma dili özelliği niteliğindedir. Bu da Oğuz şivesinin XI. yüzyılın sonunda henüz ayrı bir yazı dili halinde bulunmadığına işaret etmektedir. Bununla birlikte Oğuzca'nın zengin bir halk edebiyatına sahip bulunduğu ve Gazneliler devrinde Oğuz şiirinin varlığı tarihî kaynaklardan anlaşılmaktadır. Fuat Köprülü, Gazneliler devri şairlerinden Minuçehri'nin Paris'de 1887'de bastırılmış divanında şöyle bir beyte rastladığını söylemektedir:

Be-râh-ı Türkî mânâ ki hûbter gûî

Tû şî'r-i Türkî berhân merâ vü şî'r-i Guzî⁵

Şair burada övdüğü kişiye hitaben onun Türkçeyi daha iyi söylediğini ve kendilerine Türk şiiri ve Oğuz şiiri okumalarını söylemektedir.

Minuçehri bu beyitte Türk şiiri ile Guz (Oğuz) şiirini birbirinden ayırmaktadır.

Bu dönemde Orta Asya 'da müşterek bir yazı dilinin devam ettiği gözlenmekte olup henüz daha yeni yazı dilleri teşekkül etmemiştir. Yeni yazı dilleri ancak XII. yüz yılda ortaya çıkan gelişmelerle oluşmaya başlamış ve bu gelişmeye beşiklik eden bölge ise Hârizm bölgesi olmuştur. Ancak Minuçehri'nin bu beytinden Gazne İmparatorluğundaki Türkler arasında, Türkçenin hem müşterek lehçesinin hem de Oğuz lehçesinin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

2. Selçuklular Dönemi

XI. yüzyıl sonlarında 1071 Malazgirt Zaferi 'nin ardından çeşitli Türk boyları Anadolu'ya gelip yerleştiler. Anadolu'ya gelen bu boyların çoğunluğunu Oğuzlar meydana getirdiği için burada teşekkül eden edebî lehçenin esasını da tabii olarak Oğuzca teşkil etti.

Anadolu'ya gelen Oğuzlar buraya bütün edebî geleneklerini de getirerek Orta Asya ile olan bağlarını da devam ettirmişlerdi. Bunun yanında öteki şivelerin edebî mahsulleri de çeşitli vesilelerle buralara gelmekteydi. Bu bakımdan Selçuklular devrindeki Anadolu Türkleri ile doğudaki diğer

⁵ Bkz., Fuat Köprülü, "Gazneliler Devrinde Türk Şiiri", *Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, VII/2, 1929, s. 81-83.

Türkler arasında sağlam bir kültür münasebeti bulunmaktaydı.⁶ Ancak Anadolu'ya gelen bu Oğuzlar'ın yazılı bir edebiyatlarının olup olmadığı ve Anadolu Selçuklu Devleti 'nin kurulması ile başlayan dönemin XIII. yüzyıldan önceki dil durumu tam olarak açıklığa kavuşmuş değildir.

Bugün Anadolu sahasında yazılmış XI. ve XII. yüzyıldan kalma eserler bulunmamakla birlikte XIII. yüzyıldan kalma belirli sayıdaki eserler gerek gerek dil gerek nazım tekniği açısından ileri seviyede eserlerdir. Buna göre Anadolu'da gelişmeye başlayan bu edebi dilin ilk mahsullerini daha önce XII. belki XI. yüzyılda vermiş olması gerekir.

SelçuklularDANIŞMENDLİLER ' in yönetimine son verip 1176 yılındaki Miryakefalon Savaşı ile Haçlı akınlarını da durdurduktan sonra Anadolu'da ilim ve sanat hayatı büyük bir gelişme kaydetti. En verimli dönemini XIII. yüz yılda yaşayan bu gelişme mahsulleri, Arapça ve Farsça ile kaleme alınmıştı. Çünkü gerek Büyük Selçuklu Devleti 'nde gerekse bu devletin Anadolu 'daki bir devamı niteliğinde olan Anadolu Selçukluları 'nda Arapça'nın özellikle de Farsça'nın ağırlıklı bir yeri vardı. Haberleşme ve şer'î işlerde Arapça'nın, divan işleri ile dahilî muamelelerde Farsça'nın, halk ile olan münasebetlerde ise Türkçe'nin kullanıldığı tahmin edilmektedir.⁷ Ancak Farsça'nın etkinliği Arapça'dan daha üstün bir durumda idi. AnadoluSelçukluları'nda Vezir Sahib Fahreddin Ali, vezirliği zamanında divan yazışmalarının dilini Arapça'dan Farsça'ya çevirtmişti.⁸ Azîz b. Erdeşîr-i Esterâbâdî de *Bezm ü Rezm* adlı eserini Arapça yazmak istediği halde, halkın Fars diline olan meyli ve bütün resmî yazıların bu dille yazılması üzerine Farsça kaleme aldığıni şöyle dile getirmektedir:

"Satacak malı olmadığını söyleyen, söyleyecek sözü bulunmadığını itiraf eden bendeniz, işin başlarında, Hazreti Sultan tarafından bu eserin yazılması ve onun övgüye değer işlerinin anlatılması için görevlendirildiğim zaman onu Arapça yazmak istedim. Fakat Rum ülkelerinde yaşayan halkın çoğunun Fars diline meyilli olması ve ona itibar etmesi, o belde sakinlerinin büyük bir kısmının Derî (Fars) dili ni konuşup anlaması, mektupların, muhasebe işlerinin, defterlerin ve diğer hükümlerin tamamının bu dilde kaleme alınması, herkesin aklının Fars nazmı ve nesriyle meşgul olması bizi Farsça yazmaya yöneltti."⁹ Ayrıca Arapça olarak meydana getirilen eserlerin

⁶ Bkz., Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1980, s. 333.

⁷ Bkz., Fuat Köprülü, *a. g. e.*, s. 334.

⁸ Bkz., Kerimüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-ahbâr* (Nşr. Osman Turan), Ankara 1944, s. 64.

⁹ Azîz b. Erdeşîr-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*, (Trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1990, s. 491.

herkes anlasın diye Arapça'dan Farsça'ya tercüme edildiği¹⁰ ve medreselerde ise Farsça eğitim yapıldığı anlaşılmaktadır.¹¹

Bu tarihlerde yazı dili olarak Türkçe, Arapça ve Farsça ile büyük bir mücadele verirken, konuşma dili olarak da başta Rumca ve Ermenice olmak üzere çeşitli yerli dillerle mücadele etmek zorunda kalmıştı. Fakat Anadolu'da Türk nüfusu gittikçe artıyordu. Anadolu'ya yerleşen Türkmenler bölgede çoğunluğu oluşturuyordu. Çarşıda, pazarda, dergâhta, medresede Türk halkı Türkçe konuşuyor, günlük hayat içinde meşgalelerini Türkçe ile sürdürüyordu. Durum böyle olunca gerek medrese eğitimi görmüş aydın kesimde, gerekse tarikat erkân ve âdabı ile yetişenlerde, duygu ve düşüncelerini Türkçe ile ifade etmek ihtiyacı doğuyor ve Türkçe yazma geleneği gittikçe güçleniyordu. Ayrıca Türkçe başka dillerden aldığı kelimeleri kendi bünyesine uydurarak onları Türkçeleştiriyor ve yabancı dillerle verdiği mücadelede büyük bir zafer kazanıyordu. Türkçenin bu zaferinde, onu devlet dili olarak kullanma gayreti gösteren Türkmen beylerinin hizmetlerini de göz ardı etmemek gerekir. Bu gayretlerin başında Karamanoğlu Mehmed Bey'i anmak gerekir.

Selçuklular, Karamanoğullarını Ermenilere karşı İçel ve Ermenek yöresine yerleştirmişlerdi. Karamanoğulları zaman zaman Selçuklu-Moğol yönetimiyle mücadele ettiler. Nihayet Karamanoğlu Mehmet Bey, "Cimri" lâkabıyla tanınan Selçuklu şehzadesi Alâeddin Siyavuş ile birlikte Selçukluların başşehri Konya'yı işgal etti (1277). İşgal 37 gün sürdü. Cimri "Siyavuş bin Keykavus" adıyla tahta oturunca Mehmet Beyi de vezir yapmıştır. O sırada, özellikle Muînüddin Pervane zamanında devletin yüksek mevkilerinde Fars asıllı kişiler bulunuyordu. Sarayda ve devlet dairelerinde Farsça hâkimdi. Mehmet Bey Türkmendi, bu yüzden halkın devlet işlerinde Türkçe kullanılması isteğini bir buyrukla ilan etti: "Hîç kes ba'de'l-yevm derdivân u dergâh u bârgâh u meclis ü meydan cüz be-zebân-ı Türkî sühan ne guyed" ¹² 10 Zilhıccce 675 (15 Mayıs 1277). "Bu günden sonra hiç kimse dergâhta, bârgâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil kullanmayacaktır."

¹⁰ Bkz., *Tercüme-i Medh-i Fakr u Zemm-i Dünyâ*, Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 5426, vr. 229^a.

¹¹ Bkz., Ahmet Ateş, "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Yüzyıllarda Anadolu'da Farsça Eserler", *TM*, VII-VIII/2, 1945, s. 125.

¹² Feridun Nafiz Uzluk, "Karamanoğulları Hakkında İki Ağıt", *TDAY-Belleten*, 1962, s. 68.

Tarihî kaynaklar, Mehmet Bey'in fermanını Türkçenin devlet dili oluşunun başlangıcı olarak kaydederler. Ancak bu fermanın nasıl uygulandığı belli değildir. Çünkü Cimri ve Mehmet Bey'in saltanatı çok kısa sürmüştür.¹³

Bu fermanın ifade ettiği anlam pek büyük olmakla birlikte, bu emri Anadolu'da Türkçenin devlet dili oluşu şeklinde değerlendirmek ve Mehmet Bey'i de idealist bir dil inkılapçısı sanmak pek de isabetli değildir. Zira bu buyruk doğrudan doğruya Türkçenin istiklâli düşünülerek verilmiş bir emirden ziyade, merkezî otoriteye başkaldırma sonucunda isyan ettirdiği göçebe Türkmenlerin Farsça bilmeyişinden kaynaklanan bir hareketti.

Esasen Mehmet Beyi'nin bu hareketi de şuurlu bir Türkçe sevgisinden ziyade, siyasî bir muhteva taşımaktadır. Zira Türkçe, çok önceden itibaren Hunlarda, Göktürklerde, Uygurlarda, Karahanlılarda devlet dili olduğu gibi, Mehmet Bey'den önce de kendini Selçuklu sarayında kabul ettirecek bir varlık gösteriyordu. Nitekim II. İzzeddin Keykâvus'un (hükümdarlığı: 1246-1261) destanî bir eser olan *Dânişmendnâme*'yi kendi yazıcısına Türkçe yazdırması, Selçuklu sarayında Türkçeye verilen önemi göstermektedir.¹⁴ Ayrıca İlhanlılar zamanında, Türk ve Moğol boylarına ve orduya yazılan fermanların Türkçe olması da, Türkçenin bir devlet dili olarak kullanıldığının kanıtıdır.¹⁵

İşte bu şartlar altında Anadolu Selçukluları devrinde Türkçe bazı edebî eserler meydana getirildiği görülmektedir. Bu eserlerin karakteristik özellikleri, din, tasavvuf ve kahramanlık konularını ön planda tutmalarıdır. Çünkü XIII. yüzyılda Anadolu Türk halkının en çok rağbet edip öğrenmek istediği konuların başında, İslâm dininin temel bilgileri, savaş ve kahramanlık hikâyeleri yer almaktaydı.

XIII. yüzyılda Anadolu'nun siyasal ve ekonomik durumu, özellikle Moğol istilalarıyla başlayan maddî ve manevî çöküntü, tasavvuf cereyanını güçlendirmişti. Tasavvuf, XIII. yüzyıl Anadolu'sunda sosyal buhranlar, istilalar, isyanlarla mustarip insanların gönüllerini aşka ve Tanrı'ya kanatlandırmada bir ümit ve teselli kaynağı olmuştu. Bu yüzden de büyük merkezlerde İran tasavvuf edebiyatının ürünleri pek rağbet görmekteydi. Ayrıca Doğu'dan gelen Yesevî dervişleri de Ahmet Yesevî'nin sufiyane şiirlerini Anadolu'ya getiriyorlardı. Böylece Arap ve Fars tasavvufunun etkisi altında kalan Türk sufileri de, daha geniş bir halk kitlesine hitap etmek amacı ile Türkçe yazmağa mecbur kaldılar. Mevlâna'daki Türkçe ibareler, Sultan

¹³ Faruk Kadri Timurtaş, "Türkçenin Yenilenmesi ve Yunus", *Tercüman*, 16 Haziran 1972.

¹⁴ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I, İstanbul 1971, s. 299.

¹⁵ Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, I, İstanbul 1970, s. 271.

Veled'deki Türkçe beyitler, Ahmed Fakih'in Çarhnamesi, Şeyyad Hamza'nın manzumeleri bu ihtiyaç etkisi ile ortaya konmuş eserler olarak kabul edilebilir.

Anadolu Selçukluları devrinde Arapça ve Farsça'nın ilim, edebiyat ve devlet yazışmaları gibi her alandaki üstünlüğüne rağmen Anadolu'da XIII. yüz yıl içinde Türkçebazı eserler meydana getirildiği, bunların çoğu günümüze ulaşmamış bile olsa, tarihî kayıtlardan anlaşılmaktadır. Meselâ Şeyyad İsa'nın Hz. Ali 'nin Salsal adlı bir devle cengini anlatan nazım nesir karışık *Salsalnâme*'si, yazarı belli olmayan *Şeyh San'an Hikâyesi*, Anadolu'da ilk İslâm fetihlerini yaşatan *Battalnâme* gibi eserler¹⁶ varlıkları tarihî kayıtlardan anlaşılan fakat bize kadar gelmeyen eserlerdir. Yine bunlar gibi, XI. yüzyılda İç Anadolu'da Bizans 'a karşı yaptığı fetihlerle şöhret bulan ve burada kendi adına bir devlet kuran Danişmend Gazi 'nin adı etrafında teşekkül etmiş fetih menkıbelerinden oluşan destanî bir roman niteliğindeki *Dânişmendnâme*¹⁷ de bu tür bir eserdir. *Dânişmendnâme*, Anadolu Selçuklu Hükümdarı II. İzzeddin Keykâvus'un emriyle münşilerden İbn Alâ tarafından 642 (1245) yılında, gaziler arasında dolaşan menkıbelerin derlenmesi sonucu kaleme alınmış bir eserdir. Ancak İbn Alâ'nın bu eseri daha sonra Tokat Kalesi dizdarı Arif Ali tarafından manzum ve mensur olarak yeniden kaleme alınmıştır. Günümüze ulaşan şekil Arif Ali'nin yazmış olduğu ikinci yazılıştır. Bunun yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerinde birçok nüshası mevcuttur.¹⁸

Bununla birlikte Selçuklulardöneminden günümüze kadar gelmiş Türkçe eserler de mevcuttur. Bunlar daha ziyade ahlâkî-dinî nitelikli, halka dinî konuları anlatmak maksadıyla yazılmış öğretici mahiyetteki eserlerdir. Eski Anadolu Türkçesi'nin ilk dönemine ait olan bu tür eserlerin en önemlilerinden biri, Nâsırüddin b. Ahmed b. Muhammed tarafından Arapçave Farsçayazılmış çeşitli vaaz kitaplarından yararlanılarak telif edilmiş olan bir vaaz kitabı niteliğindeki *Behcetü'l-hadâik fî mev'izeti'l-halâyıkisimli* eserdir.¹⁹

Yazıldığı yer ve tarih kesin olarak belli olmamakla birlikte, üzerinde inceleme yapan araştırmacılar *Behcetü'l-hadâik*'in XII. yüzyıl sonu ile XIII. yüzyıl başlarında Anadolu'da yazılmış olabileceği kanaatine varmışlardır.²⁰

¹⁶ Bkz., Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 335.

¹⁷ Bkz., Ahmet Yaşar Ocak "Danişmendnâme", *DİA*, VIII, 478-480.

¹⁸ Meselâ bkz., İstanbul Belediyesi Atatürk Ktp., Muallim Cevdet, nr. 441; Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 571; ayrıca bkz., Irene Melikoff, *La Geste de Melik Danişmend: Etude Critique du Dânişmendnâme*, I-II, Paris 1960.

¹⁹ Bursa Orhan Ktp., Kurşunluoğlu kitapları, nr. 5; Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 354.

²⁰ *Behcetü'l-hadâik* üzerinde yapılmış çalışmaların belli başlıları şunlardır: İsmail Hikmet Ertaylan, "VII. (XII.) Asra Ait Çok Değerli Bir Türk Dili Yadıgârı Behcetü'l-hadâik fî

Hayatı hakkında hemen hemen hiç bir bilgi bulunamayan Ali adlı bir şair tarafından 630 (1233) yılında meydana getirilen ve Türkdiliyle yazılmış ilk Yusuf kıssasıolarak kabul edilen *Kıssa-i Yusuf*²¹ da bu dönemden günümüze intikal eden başka bir dil yadigârıdır.

Değişik şive özellikleri taşıyan *Kıssa-ı Yusuf*'un dili farklı yorumlara sebep olmuştur. Brockelmann onu Eski Anadolu Türkçesi'nin ilk mahsullerinden biri olarak değerlendirirken²², W. Bartholdise Kırım 'da yazılmış olabileceğini ifade etmektedir.²³ Köprülü, eserin hem Hakaniye Türkçesi hem Oğuz ve Kıpçak şivesi özellikleri taşımasına ve Yesevî ananesine uygun olarak baştan başa dörtlükler halinde yazılmasına bakarak bunun Hârizmlî bir Yesevî dervişi tarafından meydana getirilmiş olabileceğini söylemektedir.²⁴

Bu dönemin dil özelliklerini aksettiren bir başka eser, Ebû Hüseyin Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî el-Bağdâdî'nin (ö. 428/ 1037), Hanefî mezhebinin görüşlerini ortaya koymak için yazdığı *el-Muhtasar* adlı Arapça eserin çevirisi olan *Kudûrî Tercümesi*'dir.²⁵ Yer yer Karahanlı yazı diligelenegini devam ettiren eser, dili bakımından *Behcetü'l-hadâik* ve Ali'nin *Kıssa-i Yusuf* ile de büyük bir paralellik göstermektedir.

Bu dönemin dil yapısını yansıtan eserlerden biri de 743 (1343) yılında Fakih Yakut Arslan tarafından Farsça'dan tercüme yoluyla Türkçe'ye kazandırılan ve miras dağıtımı ile ilgili bilgileri ihtiva eden *Feraiz Kitabı*'dır.²⁶

mev'izeti'l-halâyık", *TDED*, III/3-4 (1949), s. 275-293; Sadettin Buluç, "Eski Bir Türk Dili Yadigârı Behcetü'l-hadâik fî mev'izeti'l-halâik", *TDED*, VI (1955), s. 119-131; a. mlf., "Behcetü'l-hadâik fî mev'izeti'l-halâik'den Örnekler", *TDED*, VII/1-2 (1956), s. 17-44; a. mlf., "Behcetü'l-hadâik fî mev'izeti'l-halâik'ten Derlenmiş Koşuklar", *TDAY-Belleten* 1963, s. 161-201; a. mlf., "Bir Eserin İki Yazma Nüshası", *TM*, XIV (1965), s. 151-197; Esat Coşan, "Behcetü'l-hadâik'in Yeni Bir Nüshası", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII, 1964, s. 159-161; Mustafa Canpolat, *Behcetü'l-hadâik fî mev'izeti'l-halâik* (doktora tezi), Ankara 1960; a. mlf., "Behcetü'l-hadâik'in Dili Üzerine", *TDAY-Belleten* 1967, s. 165-175; Zeynep Korkmaz, *Marzubannâme Tercümesi*, Ankara 1973, s. 21-28; Hanna Sohrweide, *Türkische Handschriften*, Wiesbaden 1974, s. 17-18.

²¹ C. Brockelmann, "Ali's Qissa-i Jüsuf der alteste Vorläufer der Osmanischen Literatur", *Abhandlange der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, Berlin 1916, s. 6-8.

²² Bkz., Brockelmann, *a. g. m.*, s. 5.

²³ Bkz., *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (Trc. Ragıp Hulûsi), İstanbul 1927, s. 133.

²⁴ Bkz., *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 235.

²⁵ Bkz., Zeynep Korkmaz, "Eski Bir Kudûrî Çevirisi", XI. *Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, Ankara 1968, s. 225-231; a. mlf., *Marzubannâme Tercümesi*, Ankara 1973, s. 53-57.

²⁶ Bkz., Şinasi Tekin, "1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde 'olga-bolga' Sorunu", *TDAY-Belleten* 1973-1974, s. 59-133.

Yine aynı doğrultuda kaleme alınmış yer yer Oğuz, Kıpçak özellikleri gösteren bir eser de *Gunya*'dır.²⁷

Mevlânâ ve oğlu Sultan Veled'in Türkçebeyit ve manzumeleri²⁸, Hoca Dehhanî'nin eserleri²⁹, Ahmed Fakih'in eserleri³⁰, Şeyyad Hamza'nın *Yusuf u Zeliha*³¹ ve *Dâstân-ı Sultan Mahmud*³² mesnevileri ile diğer manzumeleri³³, Yunus Emre'nin şiirleri³⁴ Selçuklulardöneminden günümüze kadar gelebilmiş belli başlı eserlerdir. Ancak bu dönemden kalma eserler, daha sonraki dönemlere oranla çok azdır. Bu durum Anadolu'da gelişmeye başlayan yazı dilinin daha yeni oluşmaya başlamış olmasına bağlanabileceği gibi, Moğollar'ın ve Haçlı seferlerinin tahripçi akınları sonucu birçok kütüphanenin yakılıp yıkılması yüzünden, bu devirde meydana getirilen eserlerin kaybolmalarıyla da açıklanabilmektedir.³⁵

Zira yukarıda da işaret edildiği gibi, varlıklarını tarihî kayıtlardan öğrendiğimiz *Şeyh San'an Hikâyesi*, *Salsalnâme* gibi eserlerin bu gün elde bulunmaması, bu dönemde meydana getirilen eserlerin bilinenlerden daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Bunlardan *Dânişmendnâme* ve *Battalnâme* gibi bazıları da daha sonraki yüz yılların az çok yenileştirilmiş diliyle günümüze intikal etmiş olup ilk yazılış şekilleri mevcut değildir. XII. yüz yıldan XIV. yüz yıla uzanan dönemin ilk zamanlarında ortaya konan eserlerin dili yalnızca Oğuz Türkçesi'ne dayanmamaktadır. Bu eserlerde Karahanlı, Kıpçak ve Oğuz özelliklerini bir arada görmek mümkündür. XIII. yüz yıldan daha gerilere giden ve sayıları üçü beşi geçmeyen *Kıssa-i Yusuf*, *Behcetü'l-hadaik*, *Kudûrî Tercümesi* ile daha sonra yazılan *Kitâb-ı Ferâiz* ve Mehmed b. Bâlî tarafından Anadolu Türkçesi'ne döndürülen *Kitâb-ı Güzîde*³⁶

²⁷ Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., nr. 4006; Muzaffer Akkuş, *Gunya, İnceleme-Metin-Sözlük* (doktora tezi), I-II, İstanbul 1986.

²⁸ Şerefeddin Yaltkaya, "Mevlânâda Türkçe Kelimeler ve Türkçe Şiirler", *TM*, IV (1936), s. 161-168; Mecdut Mansuroğlu, "Mevlana Celâleddin Rumî'de Türkçe Beyit ve İbareler", *TDAY-Belleten 1954*, s. 207-220; a. mlf., *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İstanbul 1958.

²⁹ Bkz., Mecdut Mansuroğlu, *Dehhanî ve Manzumeleri*, İstanbul 1947.

³⁰ Mecdut Mansuroğlu, *Ahmad Fakih Çarhnâme*, İstanbul 1956; Hasibe Mazıoğlu, *Ahmed Fakih Kitabı Evsafı Mesâcidi's-şerîfe*, Ankara 1974.

³¹ Şeyyad Hamza, *Yusuf ve Zeliha*, (Nakleden: Dehri Dilçin), Ankara 1946.

³² Sadettin Buluç, "Şeyyad Hamza'nın Bilinmeyen Bir Mesnevisi", *TM*, XV (1968), s. 247-257.

³³ Sadettin Buluç, "Şeyyad Hamza'nın Beş Manzumesi", *TDED*, VII/1-2 (1956), s. 5-12; a. mlf., "Şeyyad Hamza'nın Lirik Bir Şiiri", *TDED*, XIII (1963), s. 139-142.

³⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre, Risâletü'n-nushiyye ve Divan*, İstanbul 1965.

³⁵ Bkz., Zeynep Korkmaz, "Selçuklular Çağı Türkçesi'nin Genel Yapısı", *TDAY-Belleten 1972*, s. 17-34.

³⁶ Millet Ktp., Ali Emîrî, Şer'iyye, nr., 379.

gibi eserler üzerinde yapılan incelemeler göstermiştir ki, bu eserler bünyelerinde farklı şive özelliklerini taşımaktadırlar. Bu karışık durumlarından dolayı "karışık dilli eserler" diye nitelendirilen³⁷ eserlerin meydana getirildikleri dönemin dil yapısı tam olarak aydınlığa kavuşmuş değildir. Bu eserlerdeki dil yapısı, XIII. yüzyılın ikinci yarısından gerilere doğru gittikçe Eski Türkçe özellikleri ile birleşmekte, XIII. yüzyılın ikinci yarısından sonraki devirlerde ise Oğuzcaözellikleri ağır basmaktadır. Bu da Oğuz şivesinin XIV. yüzyıla doğru artık bir yazı dili halinde oluşmaya başladığını göstermektedir.

Karışık nitelikli eserlerin eski Türk yazı dili ile birleşen belli başlı dil özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür:

1. Kelime başında b- > m- değişiminde "m-" li şekiller yaygındır (bunça > munça "bunca", beñiz > meñiz "beniz", beñgü > meñgü "ebedî", ben > men "ben").

2. Kelime başında "b-" ler muhafaza edilmiştir (bar "var", bar- "varmak", bir- "ver-mek", barlık "varlık").

3. ol- fiili henüz "b-"si düşmemiş biçimiyle (bol-) de geniş ölçüde kullanılmıştır.

4. Ek ve hece başı ğ-/g- ünsüzleri ile, birden fazla heceli kelimelerin sonundaki -ğ/-g ünsüzleri devam ettirilmektedir (yalğan "yalan", bulganuk "bulanık", çalabga "Tanrıya, Çalaba", ulug "ulu", asıg "assı, fayda", acıg "ıstırap, acı").

5. Gelecek zaman, geniş zaman, gereklilik ve dilek kiplerinde -gay/-gey, -ga/-ge ekleri kullanılmaktadır (birgey "verecek", bolgay "olur, olacak", yıglagay "ağlayacak", kurtarga "kurtarmalıdır").

6. Yükleme hali eki -nı/-ni ile ilgi hali eki -nıñ/-niñ devam ettirilmektedir (elümüznı "elimizi", atlasnı "atlası", dilüñni "dilini", Yusufnıñ "Yusufun").

7. Ayrılma hali eki -dın/-din zaman zaman kullanılmıştır (daşdın "dışarıdan", yazukdın "hatadan, günahdan", soñdın "sondan").

8. Çekimli fiillerde zamir menşeli şahıs ekleri kullanılmıştır (arturga men "arttıracığım", düşe sen "düşersin", dileye siz "dileyesiniz").

³⁷ Bkz., Zeynep Korkmaz, *Marzubannâme Tercümesi*, Ankara 1973, s. 16,17; Azmi Bilgin, "Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Karışık Dil Unsurları Taşıyan Eserler ve Dil Özellikleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 69, Aralık 1990, s. 63-74.

Bünyelerinde farklı şive özellikleri bulunduran eserler üzerinde inceleme yapan araştırmacılardan bir kısmı, bu eserlerdeki Eski Türkçe'ye yaklaşan özellikleri de göz önünde bulundurarak, bunları, XI-XII. yüz yıllarda Orta Asya'daki tek yazı dili durumunda olan Karahanlı Türkçesi 'nden Oğuz-Türkmen özelliklerine dayalı Eski Anadolu Türkçesi'ne geçerken, iki yazı dili arasındaki geçiş döneminin eserleri olarak değerlendirmektedirler.³⁸

Bazı araştırmacılar ise, aynı dönemde meydana getirilen meselâ Yunus Emre 'nin şiirlerinde, Ahmed Fakih 'in eserlerinde, Sultan Veled'in manzumelerinde, İbrahim b. Mustafa b. Alişîr el-Melifdevî tarafından Hama'da (Suriye) 732'de (1332) Arapça'dan tercüme edilen ve dört büyük mezhep ile bu mezhep imamlarının bir birlerinden farklı olan görüşlerinin ele alındığı *Nazmü'l-hilâfiyyât Tercümesi*³⁹ gibi eserlerde, aykırı dil özelliklerinin hemen hemen yok denecek kadar az olmasını da göz önünde bulundurarak, bu eserlerdeki karışık dil durumunu, eski Türk yazı dilinin etkisinden kaynaklanan genel nitelikte özellikler olmayıp tek tek kişilere mahsus özellikler olarak değerlendirmektedirler.⁴⁰ Bu görüşü temsil edenler, aykırı dil özelliklerinin (olga-bolga) bir metinde az veya çok oluşunu, Orta Asyalı yazarların kuruluş halindeki Oğuz yazı dilini etkileme gücüne ve kendisinin Yakınoğ'u'ya (Batı İran , Irak, Suriye , Mısır , Orta Anadolu) geç veya erken gelmesiyle açıklamaya çalışmaktadırlar.⁴¹

Ancak şunu hemen belirtmek gerekir ki, Türk dili nin tarihî gelişmesi içerisinde ortaya çıkan şiveleri hiç bir zaman kendinden önceki yazı dilinden tamamen ayrı ve ondan etkilenmeden ortaya çıkmış değildir. Uygur yazı dili Göktürkçe'ye dayalı olarak teşekkül etmiştir. Karahanlıca, Uygurca'nın etkisinde kalmıştır. Hârizm yazı dili Karahanlıca'ya dayalı olarak gelişme göstermiştir. Çağatayca, Karahanlı ve Hârizm Türkçelerinin devamı olarak gelişen yazı dilidir.

³⁸ Bkz., Reşit Rahmeti Arat, "Anadolu Yazı Dilinin Tarihî İnkişafına Dair", *V. Türk Tarih Kongresi 1956*, Ankara 1960, s. 225-232; Mecdut Mansuroğlu, "Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Başlama ve Gelişmesi", *TDED*, IV/3, 1951, s. 215-229; Zeynep Korkmaz, "Selçuklular Çağı Türkçesinin Genel Yapısı", *TDAY-Belleten*, 1972, s. 17-37; Mustafa Canpolat, "Behcetü'l-hadâik'in Dili Üzerine", *TDAY-Belleten*, 1967, Ankara 1968, s. 165-175.

³⁹ Azmi Bilgin, *Nazmü'l-hilâfiyyât Tercümesi, Giriş-Metin-Dil Özellikleri* (doktora tezi), İstanbul 1990.

⁴⁰ Bkz., Şinasi Tekin, "1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde 'olga-bolga' Sorunu", *TDAY-Belleten 1973-1974*, s. 70.

⁴¹ Şinasi Tekin, *a. g. m.*, s. 70,71.

Bu bakımdan Anadolu Türkçesi'ni yalnız kendi içinde, sözlü edebî geleneklere dayalı olarak Eski Türkçe'den ayrı bir biçimde kurulup gelişen bir yazı dili olarak değerlendirmek pek isabetli değildir.

Ayrıca, Selçuklulardöneminde eser vermiş olan ve bu gün için Anadolu'da aruzun en eski şairi olarak kabul edilen Ahmed Fakih ile, Türk tasavvuf edebiyatının temel kitaplarından biri olarak değerlendirilen *Garibnâmemesnevisi* ve şiiirleriyle tanınan Âşık Paşa'nın, bunların yanında ayrıca Dehhânî ve Hasanoğlu gibi şairlerin hepsinin Horasan asıllı oldukları göz önüne getirildiğinde, Horasan'ın bir kültür ve edebiyat muhiti olarak, Anadolu'daki Türk dili ve edebiyatının gelişmesinde önemli bir yere sahip bulunduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu yazarların ortaya koydukları eserler bir başlangıç devrinin ötesinde, oldukça ilerlemiş bir seviyeyi göstermektedirler. Bu da Oğuz şivesinin Anadolu ve Azerî sahasına intikal etmeden önce Horasan kültür muhitinde bir tecrübe ve hazırlık devri geçirdiğini göstermektedir. Dil bakımından da Horasan bölgesi Oğuzcası ile Anadolu Selçukluları arasında bir fark bulunmadığı yapılan filolojik çalışmalardan anlaşılmaktadır.⁴² Anadolu'da gelişen bu yazı dilinin Orta Asya Türkçesi'yle münasebetini gösteren yazılış, ses, şekil ve kelime hazinesi bakımından gösterdiği özellikler, Oğuz şivesi serbest bir yazı dili haline gelinceye kadar varlıklarını devam ettirmiş, XIII. yüz yılın sonlarından itibaren bu özellikler azalmaya, Oğuzcaözellikler ise artmaya başlamıştır.

3. Anadolu Beylikleri Dönemi

XI. yüz yıldan başlayan Selçuklu fetihleri Anadolu'ya büyük miktarda Oğuz kütlelerinin akmasına sebep olmuştu. Bu kütleler, başlarında beyleriyle birlikte, sürekli çatışmaların yaşandığı uç bölgelerine yerleştirilmişlerdi. Merkeze sıkı sıkıya bağlanamayan bu uç sakinleri, düşman saldırılarını önler ve zaman zaman da onlara karşı saldırılar düzenlerlerdi.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde I. Alâeddin Keykubad zamanında (1220-1237) kuvvetlenen merkezî otorite, onun ölümünden sonra yeniden bozuldu. Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra ortanca oğlu İzzeddin Kılıcarıslan ile büyük oğlu Gıyaseddin Keyhusrev arasında amansız bir mücadele başladı. II. Gıyaseddin Keyhusrev'in tecrübesiz kişilerle iş birliği yapması, devletin yönetim mekanizmasının bozulmasına yol açtı.

⁴² Bkz., Zeynep Korkmaz, "XI-XIII. Yüzyıllar Arasında Oğuzca", *TDAY-Belleten 1973-1974*, s. 41-48; Gerhard Doerfer, "Das Chorasana-türkische", *TDAY-Belleten 1977*, s. 127-204.

Devletin bu zayıf durumundan yararlanan büyük bir Türkmenkitlesi" Babaîler İsyanı" denilen⁴³ bir ayaklanma başlattılar. Öte yandan Yakındoğu'da hissedilir bir baskı kuran Moğollar, Selçuklu Devleti 'nin bu karışıklığından yararlanarak harekete geçtiler ve 1243 yılında Köseadağ Savaşı'yla Anadolu Selçuklu Devleti 'ni mağlûp ettiler. Bu yenilgiyle hızlı bir çöküş devresine giren Anadolu Selçukluları Moğollar'a bağlı bir devlet haline geldi ve Anadolu'nun hâkimiyeti Moğollar'ın eline geçti. Bundan sonra çeşitli suistimaller ve iktisadî sarsıntı yüzünden Anadolu Selçuklu Devleti, yeniden eski kudretli durumuna gelemedi ve II. Gıyaseddin Mesud'un ölümüyle (1308) de son buldu.

XIII. yüz yılın sonlarına doğru Moğol baskısının zayıflamasından yararlanan uç kuvvetleri olarak yerleştirilen Türkmenbeyleri, yavaş yavaş Selçuklular'la münasebetlerini keserek kendi adlarına bağımsız beylikler kurmaya başladılar. Anadolu Selçuklu Devleti'nin hakimiyeti altındaki topraklarda kurulan bu beylere "Anadolu beylikleri" (tavâif-i mülûk) adı verilmektedir.⁴⁴

Malazgirt Savaşı'ndan (1071) sonra Orta ve Doğu Anadolu'da muhtelif yerlere iskân edilmiş olan Kayı Oğuzları'ndan küçük bir kısmı, XIII. yüzyılın sonlarında Kuzeybatı Anadolu'da Türk-Bizans sınırında yaşamaktaydı. Moğollar'ın Anadolu Selçuklu Devleti'ni yenmesinin ardından (1243) Osman Bey de Kuzeybatı Anadolu'daki küçük uç beyliğinin emîri olarak sivrilmeye başlamış ve o bölgede Bizanslılar'a karşı savaşıyan gazilerin önderliğini üstlenmişti. Bizans topraklarının o zamanki anarşisinden ve metrük durumundan yararlanan Osman Bey, topraklarını yavaş yavaş genişletmeye başladı. 1300 yıllarına gelindiğinde Eskişehir ve İznik ovasına kadar uzanan alanı ele geçirmişti.

Gerek merkezde gerekse Balkanlar'da türlü gâilelerle meşgul olan ve Batı Anadolu'da Germiyanogulları ile ona tâbi sahil beylikleriyle uğraşan Bizans, uzun süre Osman Bey'e karşı koyabilme imkânını bulamadı. Osmanlılar sürekli ilerleme kaydetmekteydiler. 1326'da Orhan Bey Bursa'yı ele geçirdi. Bu fetih beyliğin artık devlete dönüştürülmesini sağlayacak idarî, malî ve askerî gücün biriktirilmesinde ilk büyük adımı oluşturdu.

Osmanlılar'ın sürekli ilerleyişinden ve İznik'in tehdit edilmesinden telâşa düşen Bizans İmparatoru III. Andronic, Orhan Bey'le yaptığı savaşı

⁴³ Bkz., Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı*, İstanbul 1980.

⁴⁴ Bkz., İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1988, s. XII; Erdoğan Merçil, "Anadolu Beylikleri", *DİA*, III, s. 138-139.

kaybetti ve İznik 1331'de Osmanlılar'ın eline geçti. 1338'de de İzmit'i ele geçiren Orhan Bey, 1345'te Karesi topraklarını ilhak etti. Kocaeli yarım adasına hakim olan Osmanlılar, Orhan Bey'in tecrübeli kumandanları sayesinde 1360 seferiyle Trakya'nın stratejik bakımından en mühim yerlerini ele geçirmişlerdi.

I. Murad tahta çıktığı zaman TürklerAvrupakıyısında kesin olarak yerleşmişlerdi. I. Murad, 1389 yılına kadar devam eden saltanatı sırasında Balkanlar'da Osmanlı hakimiyetinin sarsılmaz bir biçimde yerleşmesini temin etti. Balkanlar'daki güçlerini arttıran Osmanlılar, I. Murad zamanından itibaren Anadolu'da da sınırlarını genişletmeye başlamışlardı. Bu hükümdar zamanında Osmanlılar Konya'ya kadar ilerleyerek, Selçuklu vârisi iddialarıyla öteki Türkmen beyliklerinin koruyuculuğunu üstlenmiş olan Karamanoğulları üzerindeki baskıyı arttırdılar. 1387 yılındaki Frenkyazısı Savaşı'nda Karamanoğulları yenildi ve Konya kuşatıldı. Böylece Karamanoğulları I. Murad'ın üstünlüğünü tanımak zorunda kaldılar. Artık Osmanlılar Anadolu'da da rakipsiz hale gelmişlerdi. I. Murad bu hareketiyle Anadolu'da Türkbirliğini sağlama yolunda önemli bir adım atmış bulunuyordu.

Böylece Osmanlılar sınırlarını genişletmek ve Anadolu'da siyasî birliği sağlamak maksadıyla artık harekete geçmişlerdi. Bu hareketin tabii sonucu olarak bir çok beyliğe son verildi. Özellikle Yıldırım Bayezid zamanında (1389-1402) Karaman, Germiyan , Hamid, Menteşe, Aydın, Saruhan beylikleri ortadan kaldırılmış ve Osmanlı Devleti Anadolu ve Balkanlar 'da sağlam bir imparatorluk şeklinde kurulmuş bulunuyordu.⁴⁵ Ancak Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilmesi, kurulan birliğin dağılmasına ve beyliklerin yeniden canlanmasına sebep oldu. Fakat Osmanlılar hızla eski güçlerini kazanarak beylikleri teker teker ortadan kaldırdılar ve Anadolu'da siyasî birliği yeniden sağlamayı başardılar.⁴⁶

Anadolu beyliklerinde aralarındaki mücadelelere rağmen XIV ve XV. yüz yıllarda ilim ve fikir hayatı parlak bir şekilde devam etmiş, belli başlı Anadoluşehirleri birer ilim merkezi haline gelmişti. İlim adamlarına büyük değer veren beyler, diğer yandan ilmî faaliyetlerin rahatça yapılabilmesini

⁴⁵ Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1994, s. 105.

⁴⁶ Anadolu beylikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988; Fuat Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 1994; Yaşar Yücel, *Çobanoğulları-Candarogulları Beylikleri*, Ankara 1980, s. 1-8; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1993, s. 236-319; a. mlf., "Anadolu Beylikleri", *DİA*, III, s. 138-139; B. Flemming, "Türkler-Anadolu Beylikleri", *İA*, XII/2, s. 280-286.

sağlamak amacıyla medrese, kütüphane vb. yapılar kurmaya da büyük önem vermekteydiler. Hükümdarların bu yakın ilgi ve teşviki sayesinde tıp, astronomi, riyaziye, edebiyat, tarih, tasavvuf vb. çeşitli alanlarda pek çok kıymetli eser meydana getirildi.

4. Sonuç

Anadolu Selçuklularında sadece basit muhtevalı eserlerde görülen Türkçe, Beylikler zamanında şuurlu olarak bir yazı dili olma hedefine doğru ilerleme kaydetmekteydi. Bunda da başta bulunan beylerin tutumları büyük rol oynamaktaydı. Yıkılan Selçuklu Devleti'nin yerini almak isteyen her beylik, kendi hükümet merkezini bir kültür ve sanat merkezi haline getirmek için uğraşmaktaydı. Bu devir, Selçuklular'daki dil tutumuna karşı bir uyanma, millî dile dönüş ve gelişme devri olarak değerlendirilebilir.

Anadolu Selçuklularında XII. yüzyılın ikinci yarısından sonra, İzzeddin Kılıcarıslan zamanından bu yana edebiyat dili olarak Arapça, şiirde de Farsça, hükümdar ve devlet erkânının saraylarında rakipsiz bir hakimiyet elde etmişti.

Sultan ve emirlerin himayesinde bir çok İran şairinin yanı sıra değişik ülkelerden ilim ve fikir adamlarının bir araya geldikleri saraylar ve medreseler Fars dili ile büyük bir edebî ve ilmî faaliyete sahne olmaktadır. Bunun tabii sonucu olarak da Farsça bir çok edebî ve ilmî eser ortaya konmaktaydı.⁴⁷ Selçuklu hükümdarları daha çok Fars diline ve Fars edebiyatına değer veriyorlardı. Çünkü kendileri bu dile vâkıftılar. Oysa Anadolu Türk beyliklerini kuran Türk beyleri Arap ve Fars kültürünü tanımıyorlardı, bu yüzden Arap ve Fars kültürüne itibar göstermeyerek kendi millî dillerine değer verdiler.

XIII. yüzyılın ortalarından itibaren, Moğol baskısı yüzünden sürekli olarak batıya doğru akan Oğuzkütleleri, Anadolu'daki Türk nüfusunun artmasına ve önceden burada var olan edebî geleneklerin yeni gelenlerle beslenerek daha da zenginleşmesine sebep oldular. Böylece artan Türk nüfusun tesiriyle Türkçe, Farsça karşısında gittikçe kendini kabul ettirmeye ve Farsça'nın hakimiyetine son vererek bir yazı dili olarak yavaş yavaş filizlenmeye başladı.

Beyliklerin başında bulunan hükümdar ve beylerin kendi millî dil ve kültürlerine değer verip Türkçe yazan ilim adamları ve şairleri koruyup teşvik

⁴⁷ Bkz., Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1980, s. 245-246; Ahmed Ateş, "Hicrî VII-VIII. (XII-XIV) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", *TM*, VII-VIII/ 2 (1945), s. 94-135.

etmeleri de filizlenmeye başlayan bu yazı dilinin gelişmesine yardım etti. Artık Türkçe hükümdar ve beylerin saraylarında itibar mevkiine oturmuştu.

KAYNAKÇA

ARAT, Reşit Rahmeti, "Anadolu Yazı Dilinin Tarihî İnkışına Dair", *V. Türk Tarih Kongresi 1956*, Ankara 1960, s. 225-232;

ATEŞ, Ahmed, "Hicrî VII-VIII. (XII-XIV) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", *TM*, VII-VIII/ 2, 1945, s. 94-135.

Azîz b. Erdeşîr-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm* (Trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1990.

BANARLI, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I, İstanbul 1971, s, 299.

BARTHOLD, W., *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, İstanbul 1927.

BİLGİN, Azmi, "Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Karışık Dil Unsurları Taşıyan Eserler ve Dil Özellikleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 69, Aralık 1990, s. 63-74.

BİLGİN, Azmi, *Nazmü'l-hilâfiyyât Tercümesi, Giriş-Metin-Dil Özellikleri*, (doktora tezi), İstanbul 1990.

BULUÇ, Sadettin, "Şeyyad Hamza'nın Bilinmeyen Bir Mesnevisi", *TM*, XV (1968), s. 247-257.

BULUÇ., Sadettin, "Şeyyad Hamza'nın Lirik Bir Şiiri", *TDED*, XIII (1963), s. 139-142.

CANPOLAT, Mustafa, "Behcetü'l-hadâik'ın Dili Üzerine", *TDAY-Belleten*, 1967, Ankara 1968, s. 165-175.

DOERFER, Gerhard, "Das Chorasana-türkische", *TDAY-Belleten* 1977, s. 127-204.

FLEMMING, B., "Türkler-Anadolu Beylikleri", *İA*, XII/2, s. 280-286.

Kerimüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-ahbâr* (Nşr. Osman Turan), Ankara 1944.

KORKMAZ, Zeynep, "Selçuklular Çağı Türkçesinin Genel Yapısı", *TDAY-Belleten*, 1972, s. 17-37.

KORKMAZ, Zeynep, "Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri ve Yapısındaki Temel Nitelikler Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, İstanbul 2013, s.267-287.

KÖPRÜLÜ, Fuat "Gazneliler Devrinde Türk Şiiri", *Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, VII/2 (1929) s. 81-83.

KÖPRÜLÜ, Fuat, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 1994.

KÖPRÜLÜ, Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1980, s. 245-246.

MANSUROĞLU, Mecdut, *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İstanbul 1958.

MANSUROĞLU, Mecdut, *Ahmad Fakih Çarhnâme*, İstanbul 1956;

MANSUROĞLU, Mecdut, "Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Başlama ve Gelişmesi", *TDED*, IV/3 (1951), s. 215-229;.

MANSUROĞLU, Mecdut, "Mevlana Celâleddin Rumî'de Türkçe Beyit ve İbareler", *TDAY-Belleten 1954*, s. 207-220.

MANSUROĞLU, Mecdut, *Dehhanî ve Manzumeleri*, İstanbul 1947.

MAZIOĞLU, Hasibe, *Ahmed Fakih Kitabı Evsafı Mesâcidi's-şerîfe*, Ankara 1974.

MERÇİL, Erdoğan, "Anadolu Beylikleri", *DİA*, III, s. 138-139.

MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1993.

ÖZKAN, Mustafa "Âşık Paşa ve Çağdaşlarının Türk Diline Hizmetleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.37, İstanbul 2008, s. 85-104

ÖZKAN, Mustafa, "Türkçenin Anadolu'da Yazı Dili Olarak Teşekkülünde Yunus Emre'nin Rolü", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 41, İstanbul 2011, s.25-68.

ÖZKAN, Mustafa, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul 2013.

SADETTİN, Buluç, "Şeyyad Hamza'nın Beş Manzumesi", *TDED*, VII/1-2, 1956, s. 5-12.

SÜMER, Faruk, *Oğuzlar*, Ankara 1967.

Şeyyad Hamza, *Yusuf ve Zeliha*, (Nakleden: Dehri Dilçin), Ankara 1946.

TEKİN, Şinasi, "1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde 'olga-bolga' Sorunu", *TDAY-Belleten* 1973-1974, s. 70.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, "Türkçenin Yenilenmesi ve Yunus", *Tercüman* 16 Haziran 1972.

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, S. 37, İstanbul 2008, s. 85-104.

UZLUK, Feridun Nafiz, "Karamanoğulları Hakkında İki Ağıt", *TDAY-Belleten*, 1962, s. 68.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988.

YAŞAR, Ocak Ahmet, *Babaîler İsyanı*, İstanbul 1980.

YÜCEL, Yaşar, *Çobanoğulları-Candaroğulları Beylikleri*, Ankara 1980.

